

УДК: 336.132

Танклевська Н.С., д. е. н., професор,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
ntanklevska@gmail.com

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Анотація. В статті визначена сутність понять соціальна сфера та фінансовий механізм. Виявлено базові принципи та завдання механізму фінансового забезпечення соціальної сфери. Поглиблено та обґрунтовано основні підходи до формування механізму фінансового забезпечення соціальної сфери. Доведено, що механізм фінансового забезпечення соціальної сфери доцільно розглядати як сукупність форм і методів формування і використання фінансових ресурсів, що застосовуються з метою створення сприятливих умов для розвитку соціальної сфери та її складових.

Ключові слова: соціальна сфера, механізм, фінансовий механізм, механізм фінансового забезпечення, підходи, парадигма.

JEL code classification: E60

Tanklevska N.S.
Doctor of Science in Economics, Professor,
Kherson state agrarian university

APPROACHES TO THE FORMATION OF THE MECHANISM OF FINANCIAL PROVISION OF THE SOCIAL SPHERE

Summary. Under the conditions of a market economy, the objective necessity of using effective mechanisms of financial provision of the social sphere is determined by a number of exogenous and endogenous factors, in particular, the imperfect financial policy of the development of the social sphere, the low priority of financing of this sphere, the laws of the economic cycle of attraction of financial resources, limited amounts of available financial resources, etc. The complication of the processes of economic transformation, the strengthening of their dynamism, the financial crisis and its negative effects have revealed that the existing state financial policy is incapacitated and poorly effective, unable to respond adequately and in a timely manner to such events. These processes have a negative impact on the formation of an effective financial mechanism for the development of the social sphere.

It should be noted that a number of fundamental monographs and articles of domestic and foreign economists are devoted to the definition of the essence, structure and functions of the financial mechanism. Questions of the content of this economic category reveal many scientific publications. However, the only approach among scholars has not been formed. The financial mechanism, thus, is an organic part of the economic mechanism; its research requires a systemic approach. For example, it is not possible to improve certain elements of the financial mechanism without taking into account the pricing mechanism. Changing the organizational structure of the economic mechanism inevitably leads to quantitative and qualitative changes in the financial mechanism.

Methodological approaches to the formation of the mechanism of financial provision of the social sphere should be considered in conjunction with economic schools and theories and concepts. However, it should be borne in mind that today the financial policy of social sphere development does not have a certain ideology and is situational, inconsistent and contradictory because it has not yet formed its new paradigm, which would have a modern methodological basis and take into account the dynamics and consequences of the market transformation of the economy, envisaged the construction of a holistic system of organization of internal and external financial relations and effective methods of their regulation, adapted to the existing conditions of the national economy. Proved the expediency to consider the mechanism of financial provision of social sphere as a set of forms and methods of formation and use of financial resources, which are used to create favorable conditions for the development of social sphere and its components. In this case, further research is needed on the formation of an effective paradigm for the formation of a mechanism for the financial provision of the social sphere.

Key words: social sphere, mechanism, financial mechanism, mechanism of financial support, approaches, paradigm.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки об'єктивна необхідність використання ефективних механізмів фінансового забезпечення соціальної сфери зумовлюється низкою екзогенних та ендогенних факторів, зокрема недосконалою фінансовою політикою щодо розвитку соціальної сфери, низкою пріоритетністю фінансування даної сфери, закономірностями економічного циклу залучення фінансових ресурсів, обмеженими обсягами доступних фінансових ресурсів тощо. Ускладнення процесів економічних трансформацій, посилення їх динамізму, фінансова криза та її негативні наслідки виявили, що існуюча державна фінансова політика виявилася недієздатною, низько ефективною та не в змозі адекватно і своєчасно реагувати на такі події. Дані процеси негативно впливають на формування дієвого фінансового механізму розвитку соціальної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми соціальної сфери є предметом дослідження у наукових працях таких вчених як: Р. Абубакіров, О. Амоша, В. Антонюк, В. Вакуленко, Г. Волобуєва, Д. Гелбрейт, Л. Гордієнко, С. Дорогунцов, А. Карпенко, Т. Карпова, І. Кінаш, Г. Климко, В. Козак, В. Куценко, Н. Пігуль, Г. Слезінгер, Р. Тьюлз, І. Царук, А. Чухно, та ін. Особливості фінансування соціальної сфери розкриваються в працях багатьох вчених, серед яких : У. Беверидж, І. Бентам, Дж. Б'юкенен, А. Вагнер, Л. Гордієнко, Н. Овчарова, А. Пігу, Д. Роулс, М. Фрідман.

Метою статті є визначення та обґрунтування методичних підходів до формування механізму фінансового забезпечення соціальної сфери.

Результати дослідження. Зауважимо, що термін «соціальна сфера» набув значного поширення у наукових доробках вчених-економістів та почав застосовуватися на практиці у 70-х роках ХХ ст. Але проблеми надання послуг в економічній науці досліджувалися ще у XVIII-XIX століттях, зокрема, у роботах Ф. Кене, А. Сміта, К. Маркса, Ж.-Б. Сея, А. Маршалла, Ф. Бастіа та ін. [1].

Ю. Лукін, вважає, що соціальна сфера – це галузь відтворення матеріальних, безпосередньо соціальних, а також духовних основ життєдіяльності людини й особистості [2]. Автор

акцентує увагу на такій важливій функції соціальної сфери, як відтворення населення. Проте у даному підході відсутнє розуміння соціальної сфери як такої, що функціонує в результаті суспільної діяльності, яка покликана забезпечувати функціонування соціальних установ, що надають соціальні послуги.

Іншим підходом до розуміння сутності поняття «соціальної сфери» є визначення соціальної сфери як сукупності галузей, які задовольняють соціальні потреби населення. Так, Н. Пігуль є прихильником другого підходу щодо трактування «соціальної сфери». На думку Н. Пігуль, соціальна сфера – це сектор економіки, в якому здійснюється виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ, а також відбувається забезпечення розширеного відтворення людського капіталу за участю держави як гаранту економічного забезпечення соціально достатнього рівня життя населення [3].

При цьому, соціальна сфера є складовою відтворювальної системи суспільства і функціонує в результаті суспільної діяльності, яка покликана забезпечувати функціонування соціальних установ. Так, Дж. Стігліц є прихильником підходу до розуміння сутності соціальної сфери як сукупності державних послуг. Він вважає, що соціальна сфера – це державний сектор економіки, в якому створюються і надаються ті товари й послуги, забезпечити якими ринковий механізм не в змозі або ж його забезпечення з соціального погляду є неефективним. До таких товарів й послуг належать послуги сфери оборони, охорони правопорядку, зв'язку, суспільного транспорту, медицини, освіти тощо [4].

К. Андреева та В. Іванова є прихильниками підходу, згідно якого соціальна сфера – це середовище існування людини, у якому в результаті взаємодії між людьми відбувається задоволення їх соціальних потреб. Ці автори зазначають, що соціальна сфера – це сукупність соціальних умов та факторів життєдіяльності суспільних груп і особистості, їх розвиток та вдосконалення [5]. У С. Мочерного під соціальною сферою розуміється одна з найважливіших сфер життя суспільства, що охоплює інтереси всіх верств населення, відносини суспільства і особи, умови праці і побуту, здоров'я, відпочинку [6].

Існуючий підхід передбачає також, що соціальна сфера є сферою діяльності, основною метою якої є задоволення соціальних потреб населення. Даний підхід підтримує Г. Слезінгер, який відзначає, що соціальна сфера – це «сукупність різних видів, функцій і організаційних форм соціальної діяльності, спільною метою яких є: охорона здоров'я і життя людей, покращання їх житлових і побутових умов; надання їм рівних прав і можливостей для отримання освіти, підходящої роботи і справедливої оплати праці; залучення до соціокультурного розвитку; матеріально забезпечена і гідна старість шляхом створення і доведення до споживачів відповідних соціальних гарантій, продуктів і послуг» [7].

Слід відзначити, що низка фундаментальних монографій і статей вітчизняних та зарубіжних економістів присвячена визначенню суті, структури та функцій фінансового механізму. Питання змісту цієї економічної категорії розкривають чимало наукових публікацій. Проте єдиного підходу серед науковців ще не сформовано. Фінансовий механізм, таким чином, є органічною частиною механізму господарського, його дослідження вимагає системного підходу. Наприклад, не можна вдосконалювати окремі елементи фінансового механізму без урахування механізму ціноутворення. Зміна організаційної структури господарського механізму неминуче зумовлює кількісні й якісні зміни у фінансовому механізмі. На макрорівні фінансовий механізм є складовою частиною єдиної фінансової системи. Отже, фінансова система, охоплює: сферу фінансів на макро- і мікрорівні (об'єкт фінансової системи); сукупність фінансових органів та інститутів (суб'єкт фінансової системи); фінансовий механізм (засіб взаємодії суб'єкта й об'єкта фінансової системи) [8].

Фінансовий механізм стимулює весь процес розвитку соціальної сфери. Він покликаний забезпечити найсприятливіші умови дії об'єктивних економічних законів. Усі елементи фінансового механізму повинні бути конкретними, дієвими, погодженими в єдиній системі. Крім того, фінансовий механізм має бути ефективним. Базуючись на дослідженнях відомих українських вчених щодо сутності дефініції фінансового механізму, зокрема таких як: В.Опарін, який визначав її як сукупність

фінансових методів і форм, інструментів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства [9]; О. Василик – як сукупність форм і методів формування і використання фінансових ресурсів, що застосовуються з метою створення сприятливих умов для економічного й соціального розвитку суспільства [10]; С.Юрій, – як сукупність конкретних фінансових форм, методів і важелів, за допомогою яких забезпечується процес суспільного відтворення, тобто здійснюються розподільні й перерозподільні відносини, утворюються доходи суб'єктів господарювання і фонди грошових коштів [11]; та з урахуванням особливостей соціальної сфери доцільно вважати механізм фінансового забезпечення соціальної сфери як сукупність форм і методів формування і використання фінансових ресурсів, що застосовуються з метою створення сприятливих умов для розвитку соціальної сфери та її складових.

Система фінансового забезпечення соціальної сфери повинна виконувати такі завдання: визначення пріоритетних напрямів фінансування – на основі аналізу попиту на соціальні послуги та оптимізації пропорцій їх розподілу; з'ясування джерел фінансового забезпечення – бюджетні кошти, кошти державних соціальних фондів, кошти недержавних організацій, кошти фінансово-кредитних установ, кошти користувачів соціальних послуг, спонсорські кошти, благодійні внески, гранти; визначення форм фінансового забезпечення – бюджетне та/або позабюджетне фінансування; визначення методів фінансового забезпечення – самофінансування, бюджетні асигнування, кредитування та інвестування; визначення інструментів фінансового забезпечення – податки, збори, штрафи, пеня, пільги, грошова емісія, приватизація, концесія, зовнішній і внутрішній борг; визначення важелів впливу на процес накопичення та розподілу фінансових ресурсів – норми і нормативи, соціальні стандарти, фінансові стимули (дотації, субсидії, фінансові пільги), фінансові санкції (штрафи, пеня).

При цьому, основними функціями, які виконує фінансове забезпечення соціальної сфери є: забезпечувальна функція, яка передбачає процес прийняття рішень щодо видів та обсягів фінансових ресурсів; дієва функція,

яка передбачає застосування фінансових ресурсів для реалізації соціальних ініціатив [12, с. 3].

На думку І. Осьмірко [13], основними принципами, на яких має базуватися система фінансового забезпечення соціальної сфери є:

- стабільність законодавства та обов'язковість його дотримання всіма учасниками соціальних відносин;
- комплексність підходу до розв'язання проблем функціонування соціальної сфери;
- плановість, економічна доцільність, обґрунтованість та ефективність надання соціальних пільг, допомог і послуг;
- задоволення потреб громадян у соціальному забезпеченні й соціальних послугах;
- адекватність визначення фінансових можливостей для фінансування соціальної сфери;
- оперативність і гнучкість реагування на можливі внутрішні і зовнішні загрози фінансового забезпечення соціальної сфери;
- перманентність розробки заходів щодо підтримки належного рівня фінансового забезпечення соціальної сфери.

Життєздатність фінансової політики залежить від того, наскільки успішно чи адекватно вона реагує на «виклик історії». За недостатнього рівня підтримки фінансової політики в режимі оновлення вона може дуже близько підійти до небезпечної межі, за якою починається її розпад і руйнація. Але подібна ситуація може також стимулювати фінансову систему до різкої активізації життєздатних сил, дати імпульс внутрішнім економічним, політичним, соціальним трансформаціям, мобілізувати нові ресурси, взаємодіючі зв'язки й параметри.

Зіткнення фінансової ентропії та соціально активного історично конструктивного процесу можна розглядати як глибинний зміст фінансової діяльності суспільства, як центр його боротьби за власне існування. Проте перехід через певну межу, порядок організації системи, коли деякі локальні події втрачають свою незначущість, може привести до нового типу функціонування. У такому випадку зростання дезорганізації може відбуватися швидше й масштабніше, ніж це дозволяють історичні тенденції саморозвитку суспільства. Подібний розвиток подій обмежений небезпечним терміном, він містить у собі загрозу

фінансового колапсу. Ще не встигнувши остаточно визволитися від однієї кризової ідеології, суспільство шукає не менш кризову протилежну ідеологію, і тим самим посилює його відхід до нової більш руйнівної кризи [14].

Для побудови дієвого механізму фінансового забезпечення соціальної сфери є пізнання, об'єктивною основою якого є загальнометодологічні закономірності фінансової діяльності, які включають у себе і гносеологічні принципи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування, узагальнення, історичний і логічний методи, а також моделювання).

Розвиток фінансової теорії з приводу формування механізму фінансового забезпечення соціальної сфери повинен розглядатися у взаємозв'язку з економічними школами і теоріями, концепціями. Проте, слід враховувати, що нині фінансова політика розвитку соціальної сфери не має певної ідеології і носить ситуативний, непослідовний та суперечливий характер, оскільки ще не сформувалася її нова парадигма, яка б мала сучасне методологічне підґрунтя і враховувала б динаміку та наслідки ринкової трансформації економіки, передбачала б побудову цілісної системи організації внутрішніх і зовнішніх фінансових взаємовідносин та ефективних методів їх регулювання, адаптованих до існуючих умов національної економіки.

Усвідомлення та практичне осмислення такої проблеми дозволило б науково означити нову парадигму формування механізму фінансового забезпечення соціальної сфери, яка ґрунтується на відповідному базисі, розглядаючи її через призму метафізичного та діалектичного підходів, а також спираючись на позитивістський, герменевтичний, синергетичний та інші підходи до осмислення економічного життя сучасного українського суспільства [15].

Крім цього, вважаємо, що основним методичним підходом при розробці та впровадженні дієвого механізму фінансового забезпечення соціальної сфери є системний підхід. Застосування системного підходу в процесі фінансування соціальної сфери дозволяє розкрити складний взаємозв'язок численних та різноманітних проблем життєдіяльності лю-

дини, встановити їх природу і характер суперечностей та виробити й обґрунтувати найбільш ефективну стратегію його формування. Застосування системного підходу забезпечує досконале і цілісне вивчення різних аспектів, складових, елементів єдиного об'єкта. Процес фінансування соціальної сфери має складну структуру і включає діяльність галузей, організацій та підприємств з метою безпосереднього фінансового забезпечення освіти, науки, культури, охорони здоров'я, соціального забезпечення, фізичної культури і спорту, громадського харчування, транспорту та зв'язку. Адже вони взаємопов'язані між собою і при необхідності їх можна представити як підсистеми загальної системи, що визначають спосіб і рівень життя населення [16].

Висновки. Методичні підходи до формування механізму фінансового забезпечення соціальної сфери повинні розглядатись у взаємозв'язку з економічними школами і теоріями, концепціями. Проте, слід враховувати,

що нині фінансова політика розвитку соціальної сфери не має певної ідеології і носить ситуативний, непослідовний та суперечливий характер, оскільки ще не сформувалась її нова парадигма, яка мала б сучасне методологічне підґрунтя і враховувала б динаміку та наслідки ринкової трансформації економіки, передбачала б побудову цілісної системи організації внутрішніх і зовнішніх фінансових взаємовідносин та ефективних методів їх регулювання, адаптованих до існуючих умов національної економіки. Доведено, що механізм фінансового забезпечення соціальної сфери доцільно розглядати як сукупність форм і методів формування і використання фінансових ресурсів, що застосовуються з метою створення сприятливих умов для розвитку соціальної сфери та її складових. При цьому подальшого дослідження потребують питання формування дієвої парадигми формування механізму фінансового забезпечення соціальної сфери.

Список літератури:

1. Калініченко О. Теоретичні основи функціонування організаційно-економічного механізму соціальної сфери / О. Калініченко // Людський капітал в економічній системі соціально орієнтованої держави. ЖДТУ, Житомир. – 2013. – С. 357-380.
2. Лукин Ю.Ф. Северное регионоведение в современной регионологии : монография / отв. ред. Ю.Ф. Лукин. – Архангельск : Высш. школа делового администрирования ИУППК ПГУ им. М.В. Ломоносова, 2005. – 449 с.
3. Плотницька С.І. Соціальна сфера регіону як об'єкт соціальної політики / С.І. Плотницька // Економіка і регіон. – 2011. – № 4(31). – С. 169-173.
4. Стиглиц Дж.Ю. Экономика государственного сектора / Дж.Ю. Стиглиц : Пер. с англ. – М. : Изд-во МГУ : ИНФРА-М, 1997. – 720 с.
5. Балабаєва З.В. Діагностика соціального розвитку регіону : наук. розробка / авт. кол.: З. В. Балабаєва, С. В. Овчаренко, І. Л. Росколотько та ін. - К. : НАДУ, 2010. - 40 с.
6. Економічний словник-довідник : за ред. С.В.Мочерного. – К. : Феміна, 1995. – 368 с.
7. Слезингер Г.Э. Социальная экономика : учебник / Г.Э. Слезингер. – М. : Издательство «Дело и Сервис», 2001. – 368 с.
8. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України(проблеми теорії і практики): [Монографія] / О.М. Ковалюк – Л.: Лівів.нац.ун-т ім. І. Франка. 2002. – 395 с.
9. Бюджетний менеджмент: Підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін. — К.: КНЕУ, 2004. — 864 с.
10. Василик О.Д. Теорія фінансів: [Підручник] / О.Д. Василик – К.: НІОС, 2000. – 411 с.
11. Бюджетна система. Вишкіл студії: [Навчальний посібник] / С.І. Юрій, Й.М. Бескид, В.Г. Дем'яниншин та ін. — К.: КНЕУ, 2004. — 864 с.
12. Кравченко С.О. Сутність фінансового забезпечення державної регіональної політики / С.О. Кравченко, С.С. Марковський / Державне управління : теорія та практика. – 2011. – № 1. – С. 1-8 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Kravchenko.pdf>.
13. Осьмірко І.В. Система фінансового забезпечення інноваційного розвитку: поняття, структура та принципи функціонування / І.В. Осьмірко // Бізнес-Інформ : міжнар. наук. екон. журнал. – 2012. – № 7. – С. 47-49.
14. Танклевська Н.С. Удосконалення державної фінансової політики / Н.С. Танклевська // Науково-теоретичний економічний журнал «Продуктивні сили України». – 2009. – №1 (005). –С. 56–61.
15. Танклевська Н.С. Основні підходи щодо удосконалення фінансової політики / Н.С. Танклевська // Вісник Львівського національного аграрного університету. Економіка АПК. – 2009. – № 16 (1). – С. 40–44.
16. Гордей О. Д. Основні аспекти системного підходу в процесі фінансування соціальної сфери / О. Д. Гордей // Економічний вісник університету. - 2014. - Вип. 22(1). - С. 213-218.

Reference:

1. Kalinichenko, O. (2013) Teoretychni osnovy funktsionuvannya orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu sotsialnoi sfery. *Liudskiy kapital v ekonomichnii systemi sotsialno oriientovanoi derzhavy. ZhDTU, Zhytomyr*, p.. 357-380.
2. Lukyn, Yu.F. (2005) Severnoe rehyonovedenye v sovremennoi rehyonolohyy [monohrafiya; отв. red. Yu.F. Lukyn]. *Arkhanhe-*

Isk : Vyssh. shkola delovoho admynstryrovanyia YUPPK PHU ym. M.V. Lomonosova, 449 p.

3. Plotnytska, S.I. (2011) Sotsialna sfera rehionu yak ob'iekt sotsialnoi polityky. *Ekonomika i rehion*, № 4(31), p. 169-173.
4. Styhlyts, Dzh.lu. (1997) Ekonomyka hosudarstvennoho sektora [Per. s anhl.]. M. : Yzd-vo MHU : YNFRA-M, 720 p.
5. Balabaieva, Z.V. (2010) Diahnostyka sotsialnoho rozvytku rehionu [nauk. Rozrobka; avt. kol.: Z. V. Balabaieva, S. V. Ovcharenko, I. L. Roskolotko ta in.]. K. : NADU, 40 p.
6. Ekonomichniy slovnyk-dovidnyk (1995) [za red. S.V.Mochernoho]. K. : Femina, 368 p.
7. Slezynher, H.E. (2001) Sotsyalnaia ekonomyka [uchenyk]. M.: Yzdatelstvo «Delo y Servys», 368 p.
8. Kovaliuk, O.M. (2002) Finansovyi mekhanizm orhanizatsii ekonomiky Ukrainy(problemy teorii i praktyky): [Monohrafiia]. L.: *Liviv.nats.un-t im. I. Franka*, 395 p.
9. V. Fedosov, V. Oparin, L. Safonova ta in (2004) Biudzhetniy menedzhment [Pidruchnyk] K.: KNEU, 864 p.
10. Vasylyk, O.D. (2000) Teoriia finansiv: [Pidruchnyk], K.: NIOS, 411 p.
11. S.I. Yurii, Y.M. Beskyd, V.H. Demianyshyn ta in (2004) Biudzhetna systema. Vyshkil studii: [Navchalnyi posibnyk]. K.: KNEU, 864 p.
12. S.O. Kravchenko, S.S. Markovskiy (2011) Sutnist finansovoho zabezpechennia derzhavnoi rehionalnoi polityky. *Derzhavne upravlinnia : teoriia ta praktyka*, № 1, p. 1-8 [Online]. Retrieved from : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Kravchenko.pdf>.
13. Osmirko, I.V. (2012) Systema finansovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku: poniattia, struktura ta pryntsyipy funktsionu-vannia. *Biznes-Inform : mizhnar. nauk. ekon. Zhurnal*, № 7, p 47-49.
14. Tanklevska, N.S. (2009) Udoskonalennia derzhavnoi finansovoi polityky. *Naukovo-teoretychnyi ekonomich-nyi zhurnal «Produktyvni syly Ukrainy»*, №1 (005), p. 56–61.
17. Tanklevska, N.S. (2009) Osnovni pidkhody shchodo udoskonalennia finansovoi polityky. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Ekonomika APK.*, № 16 (1), p. 40–44.
18. Hordei, O. D. (2014) Osnovni aspekty systemnoho pidkhodu v protsesi finansuvannia sotsialnoi sfery. *Ekonomichniy visnyk universytetu*, Vyp. 22(1), p. 213-218.